

8 Zasnova uporabe prostora – koncept primernosti (s posebnim ozirom na rekreacijo)

Andrej Černe

»Nobena družba, narod, pa tudi ne vse sodobne družbe skupaj niso lastniki zemlje. Ti so samo njeni posestniki, uživalci in imajo kot boni patres familias dolžnost, da jo boljše zapustijo naslednjim generacijam. (Karl Marx, Kapital I–III., Beograd 1973)« (Predpisi ..., 1986, str. 7)

V okviru Zavoda za družbeno planiranje – področje za prostorsko planiranje so med leti 1975 in 1977 nastale temeljne strokovne študije z naslovom Zasnova uporabe prostora. Strokovna gradiva kot del celovitih in kompleksnih izhodišč za urejanje prostora so na podlagi koncepta primernosti območij za posamezne dejavnosti postala strokovno in zakonsko predpisano metodološko in analitično orodje v slovenski planerski praksi. Interdisciplinarni znanstveno-raziskovalni, aplikativni in planerski projekt je na državni ravni vodil, usmerjal in koordiniral dr. Matjaž Jeršič s sodelavci.

8.1 Slovenski planersko-zgodovinski kontekst

Planiranje je plod dolge in kompleksne intelektualne tradicije ter vsakodnevnih planerskih praks. Družbeni, gospodarski, regionalni, prostorski, kulturni, ideološki in politični dejavniki so vplivali in neprestano spreminjali argumente o namenih planiranja in s tem tudi planersko ideologijo in planersko prakso. Številni tudi danes zagovarjajo stališče, da je potrebno odločitve o rabi zemljišč in razvoju prepustiti trgu.

Planiranje je strokoven, družben in političen proces, v katerem sodelujejo oziroma so vanj vključeni številni dejavniki. Razumljeno je tudi kot eden izmed načinov za sprejemanje racionalnih odločitev, zato je uporaba znanja kot podpore pri sprejemanju odločitev toliko bolj pomembna. Znanje, pridobljeno z uporabo znanstvenih metod, je znanje o preteklem razvoju. Ideja, da mora biti planiranje zasnovano na trdnih temeljih, strokovnih analizah, je pomenila eno izmed najbolj trdnih planerskih načel prve polovice 20. stoletja. Planerji pa potrebujejo nekaj vedenja tudi o prihodnjem razvoju, zato upoštevajo predpostavke, in sicer v pogojih hitrih družbenih, gospodarskih, prostorskih in ostalih sprememb (Černe, 2005).

V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja so bili postavljeni teoretski, metodološki, strokovni in pravno formalni temelji sistema regionalnega planiranja v Sloveniji. Že v petdesetih letih so nastali prvi regionalni plani in urbanistični koncepti, regionalne študije in prve geografske regionalizacije (Naprudnik, 2004), ki so kasneje predstavljale strokovna gradiva za zasnovo koncepta regionalnega planiranja in regionalnega razvoja.

Na podlagi številnih raziskav na področju regionalizacije gospodarskega prostora, regionalnih analiz posameznih pokrajin, spreminjanja slovenskega podeželja in analiz številnih demografskih, socialnogeografskih, gospodarskih, družbenih in prostorskih sprememb ter raziskav o vplivnih območjih nekaterih slovenskih mest in naselij, so v šestdesetih letih preteklega stoletja nastala nekatera teoretska in metodološka izhodišča tako imenovanega regionalnega prostorskega plana. Pripravljen je bil variantni koncept skladnega regionalnega razvoja in predlog o organizaciji regionalnega planiranja (Predlog organizacije regionalnega ..., 1965). V drugi polovici šestdesetih let je bila objavljena prva raziskava o centralnih naseljih v Sloveniji (Kokole, 1968) ter zasnova urbanega omrežja in centralnih krajev v etničnem prostoru Slovenije (Vrišer, 1969). Kartografsko dokumentacijsko gradivo Stanje v prostoru in razvojne težnje (1970) je v obliki serije tematskih kart prikazovalo temeljne regionalne, geografske in prostorske pojave in procese ter njihove značilnosti.

S sprejetjem Zakona o regionalnem prostorskem planiranju (Uradni list SRS/67) in Zakona o urbanističnem planiranju (Uradni list SRS 16/67, 27/72, 8/78) je bil vzpostavljen sistem regionalnega in urbanističnega planiranja. Z Zakonom o regionalnem prostorskem planiranju je urbanistično planiranje preraslo iz planiranja naselij in njihovih gravitacijskih območij v prostorsko planiranje. Občine, ki so po ukinitvi okrajev leta 1965 postale temelj komunalnega sistema, so pričele pripravljati razširjene urbanistične programe, ki so se nanašali na celotno območje občin. V okviru Republiškega sekretariata za urbanizem je bil ustanovljen Biro za regionalno prostorsko planiranje, ki je pripravil obsežen program priprave regionalnega prostorskega plana. Zavod za regionalno prostorsko planiranje (nekdanji Biro za regionalno prostorsko planiranje, ki se je 1972 ločil od Republiškega sekretariata za urbanizem in postal samostojni zavod) je leta 1974 pripravil strokovno gradivo za javno razpravo z naslovom Zasnova urbanizacije (1974). Slovenija je sprejela stališča o izboru ene izmed variant urbanega sistema Slovenije: policentrični urbani sistem, ki je postal temeljno izhodišče za policentrično zasnovo regionalnega in prostorskega razvoja oziroma kasneje republiško stališče in priporočilo za oblikovanje in izvajanje prostorske, urbanistične in zemljiške politike v Sloveniji.

Skupščina je 1972 sprejela Resolucijo o dolgoročnem razvoju Slovenije (1972) in Družbenoekonomska izhodišča za gospodarjenje s prostorom in varstvo okolja (1972). Izhodišča, poglobitni smotri in smernice za urejanje prostora (1972) so postala prvi uradni dokument, ki ga je Slovenija sprejela na področju regionalnega in prostorskega razvoja. Dokument je opredelil tri poglobitne smotre: kakovostno okolje, policentrični urbani sistem in usklajeno namensko rabo vseh površin. Poglobitni smotri in smernice za urejanje prostora so postali družbena in strokovna izhodišča za pripravo regionalnega prostorskega plana (Poglobitni smotri ..., 1974).

V tem kontekstu in za potrebe priprave regionalnega prostorskega plana je Zavod za družbeno planiranje, področje za prostorsko planiranje v obdobju 1975–1977 pripravil strokovna gradiva z naslovom Zasnova uporabe prostora, kot del temeljnih kompleksnih izhodišč za urejanje prostora (Zasnova ..., 1975; 1976). Hkrati naj bi zasnova uporabe prostora predstavljala tudi pregled predvidenih potreb posameznih dejavnosti po prostoru in možnosti ter pogoje za njegovo uporabo, neke vrste objektivno informacijo o fizičnih lastnostih prostora Slovenije in njihovi primernosti pri uresničevanju razvojnih ciljev.

Zasnova uporaba prostora se je nanašala na enotno metodo opredeljevanja primer-
nostnih območij, in sicer za tiste dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih
razmer: kmetijstvo, vodno gospodarstvo, gozdarstvo, rudarstvo, varstvo naravne in
kulturne dediščine, turizem in rekreacija. Nosilec raziskovalnega projekta zasnova
uporabe prostora je bil dr. Matjaž Jeršič. Skupaj s poglavji o ekonomsko-socialnem
razvoju, industrializaciji in urbanizaciji je bila zasnova uporabe prostora sestavni
del delovnega gradiva z naslovom: Sinteza (Povzetki) strokovnih gradiv, ki zadevajo
prostorski plan SR Slovenije (1977). Delovno gradivo je bilo kasneje uporabljeno kot
strokovna podlaga za pripravo zakonskih in podzakonskih aktov za potrebe sistema
družbenega planiranja in dolgoročnega družbenega plana Slovenije.

Medtem je bil namreč na ravni države leta 1976 sprejet enotni sistem tako imeno-
vanega družbenega planiranja. Z Ustavo iz 1974 in Zakonom o sistemu družbenega
planiranja iz let 1976 in 1985 je bil v Jugoslaviji uveden vseobsežen »samoupravni
sistem planiranja«. Regionalno planiranje je bilo ukinjeno.

Republike so morale na podlagi zakona sprejemati dolgoročne in srednjeročne druž-
bene plane na področju gospodarskega, socialnega in prostorskega razvoja. Lahko
so samostojno vključevale prostorski vidik v sistem družbenega planiranja. Slovenija
se je odločila za ločeno zakonsko ureditev in 1984 sprejela štiri »sistemске« zakone na
področju planiranja prostorskega razvoja: Zakon o urejanju prostora (Uradni list SRS,
18/84, 15/89), Zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor (Uradni list SRS,
18/84, 29/86, Uradni list RS, 26/90, 18/93, 47/93, 71/93), Zakon o stavbnih zemljiščih
(Uradni list SRS, 18/84) in Zakon o graditvi objektov (Uradni list SRS, 34/84). Tako ime-
novane prostorske sestavine dolgoročnih in srednjeročnih družbenih planov republi-
ke in občin so bile določene na podlagi enotne vsebinske in metodološke zasnove.

Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000 (1986) je v pros-
torskih sestavinah opredelil strategijo regionalnega razvoja, skupne elemente za
organizacijo dejavnosti v prostoru, rabo prostora in krajinsko preobrazbo, usmeritve
za poselitve, urejanje varstva okolja in usmeritve glede usklajevanja navzkrižnih in-
teresov v prostoru.

Strategija regionalnega razvoja je bila v dolgoročnem družbenem planu usmerjena
predvsem v "pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja". Na podlagi racional-
ne rabe naravnih virov, prebivalstva, zaposlenih ter ob upoštevanju tako imenova-
nih razvojnih prednosti ter razvojnih omejitev posameznih območij naj bi dosegli
usklajen razvoj proizvodnih, oskrbnih, infrastrukturnih in družbenih dejavnosti. Za
usklajen razvoj naj bi skrbeli še prav posebej v manj razvitih območjih Slovenije.
Drug dejavnik strategije regionalnega razvoja je predstavljala policentrična zasno-
va prostorskega razvoja, ki je bila namenjena preprečevanju pretirane prostorske
koncentracije dejavnosti ali razvoju večjega števila manjših središč z monostruktu-
ro ter usmerjanju koncentracije prebivalstva v regionalna središča zaradi zagotavljanja
zmerne prostorske koncentracije.

Prostorske sestavine, ki so predstavljale temeljne usmeritve in zasnovo razvoja dejav-
nosti v prostoru, so se nanašale na razvoj in medsebojno odvisnost naselij, magistral-
no in regionalno prometno omrežje, energetske vire in prenosno omrežje, omrežje
zvez, pomembnejše vodne vire ter pomembnejša omrežja in naprave za preskrbo s

pitno in tehnološko vodo ter za čiščenje in odvajanje odpadkov. Zasnova uporabe prostora je bila strokovna podlaga za zasnovo namenske rabe prostora v dolgoročnem družbenem planu, nanašala pa se je na kmetijska zemljišča, gozdove, območja za pridobivanje rudnin, območja vodnih virov, območja naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov, območja za poselitev, območja za turizem in rekreacijo, nevarna in ogrožena območja, območja za potrebe teritorialne obrambe, območja odlagališč za nevarne odpadke, območja za pomembnejše vodnogospodarske ureditve in območja varovanja in razvoja krajinskih vrednot.

8.2 Metodološka izhodišča primernosti

Prostor kot fizična stvarnost je »materialni predmet« planiranja, medtem ko je usklajevanje interesov po prostoru »formalni predmet« planiranja. Predmet prostorskega načrtovanja je prostor, in sicer prostor kot vrednota v tistem smislu, da so prostorske strukture »kakovostne« takrat, ko prispevajo k ohranjanju ali izboljšanju identitete, integritete, relativne stabilnosti in lepote prostora. Dejstvo je, da je prostor omejena dobrina, ki ima omejene sposobnosti za nameščanje oziroma sprejemanje rasti. Prostor je omejena (javna) dobrina tako po velikosti oziroma obsegu, kakovosti, geografski legi (lokaciji) kot po prostorski razporeditvi (prostorski vzorec).

Planiranje, ki se ukvarja z zemljišči, je neposredno povezano s funkcijsko razsežnostjo. Zemljišča pogosto služijo hkrati različnim funkcijam, imajo lahko različne lastnike in/ali uporabnike, ki imajo lahko velikokrat zelo različne interese glede enega in istega zemljišča. To pa nas vodi k vprašanju o reševanju oziroma usmerjanju in urejanju teh vprašanj.

Geografski koncept in vidik se nanašata na prostorsko razporeditev, prostorsko integracijo in medsebojne prostorske vplive oziroma posledice.

Opredeljevanje primernosti prostora za potrebe planiranja je primer konvencionalnega planiranja rabe zemljišč, ki se je razvilo v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja, ko je bilo planiranje namenjeno usmerjanju in nadzoru fizične rasti.

Analiza primernosti je del strokovne, opisne in analitične stopnje v planiranju, namenjena opredeljevanju in vrednotenju stanja in preteklih sprememb (razvojnih teženj) na področju rabe zemljišč ob upoštevanju meril prostora.

Raba zemljišč je sistem raznovrstnih in kompleksnih razmerij, zato moramo pri proučevanju rabe zemljišč upoštevati ne samo prostorske strukture, marveč tudi prostorska in ostala razmerja in njihova medsebojna součinkovanja. Pri rabi zemljišč in njenem načrtovanju je poudarek na medsebojni soodvisnosti in součinkovanju ter medsebojnem povezovanju. Ko govorimo o rabi zemljišč, govorimo o prostorski organizaciji človekovih dejavnosti. Členitev prostora je analitični postopek vrednotenja, ki je namenjen razumevanju prostorske strukture kot celote.

Raba zemljišč kot splet razmerij med človekom in naravo ni zgolj posledica »naravnih lokacij« za posamezne dejavnosti, marveč sestavni del prostorske strukture, medsebojnih prostorskih razmerij med različnimi prostorskimi lastnostmi in njihovim pomenom za posamezne dejavnosti.

Primernost prostora ni konstanta, pasivna kategorija, stvar, ki je namenjena namješčanju dejavnosti oziroma zadovoljevanju potreb po prostoru. Zavedati se moramo, da prostor ni namenjen samo rabi, posegom in urejanju, namenjen je tudi nerabi, neposeganju in neurejanju. Primernostna območja so poligon za srečevanje različnih interesov.

Primernost prostora upošteva fiziognomske, funkcijske, ekološke, estetske in ostale lastnosti in značilnosti prostorskih struktur. Le-te pa niso nediferencirana celota, marveč nekaj, kar je heterogeno, kar ima heterogeno strukturo, ki je pogosto v notranjih protislovjih. Raba zemljišč je bila opredeljena s prevladujočimi fizičnimi prostorskimi in okoljskimi pogoji za razvoj.

Metoda oziroma način opredeljevanja primernosti prostora je bila opredeljena na podlagi zasnove uporabe prostora v navodilih o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin (Navodila ..., 1986), kjer so bile prostorske sestavine analize možnosti dolgoročnega družbenega razvoja opredeljene na podlagi:

1. analize dosedanjega razvoja, stanja in razvojnih teženj;
2. značilnosti poselitve in organizacije dejavnosti;
3. značilnosti prostora in možnosti za spreminjanje namenske rabe.

Pri proučitvi obremenitev okolja in ogroženosti prostora na območju predvidenih večjih sprememb rabe prostora pa je bilo treba ugotoviti primernost, ranljivost in ustreznost zemljišč za razvoj posameznih dejavnosti.

Ugotavljanje primernosti prostora za razvoj posameznih dejavnosti je bilo zasnovano na podlagi:

- opredeljevanja namenske rabe prostora, ki jo bo predvidoma narekoval nadaljnji razvoj;
- določitve meril za ugotavljanje primernosti prostora za posamezno namensko rabo;
- ugotovitve danosti v prostoru (glede na predvideno namensko rabo in merila);
- opredelitve območij večje ali manjše primernosti za posamezno bodočo rabo (soočenje danosti z merili za ugotavljanje primernosti prostora).

Merila za ugotavljanje primernosti prostora za namensko rabo za posamezne dejavnosti so bila oblikovana na podlagi normativov in standardov za razvoj posamezne dejavnosti v prostoru ter na podlagi pogojev, ki izhajajo iz naravnih lastnosti in sedanje rabe prostora. Pri kmetijskih zemljiščih so bile, na primer, upoštevane pedološke lastnosti tal, nagib zemljišča in osončenje, klimatske razmere, nadmorska višina. Na tej podlagi je bilo določenih pet primernostnih območij: zelo primerna, primerna, srednje primerna, malo primerna in pogojno primerna zemljišča za kmetijstvo (Zasnova uporabe prostora. Kmetijstvo, 1975, str. 79–80).

Ranljivost prostora je izražala možne negativne vplive posamezne dejavnosti na naravne in z delom pridobljene vrednote okolja. Izhodišča za opredeljevanje stopnje ranljivosti so predstavljali pogoji, ki izhajajo iz naravnih značilnosti, iz

dosedanje namenske rabe, obremenitve okolja in ogroženosti prostora, ter normativi in standardi dopustnih obremenitev okolja.

Ustreznost prostora pa je bila rezultat soočanja primernosti in ranljivosti prostora ter je odražala strokovno uskladitev med varovalnimi in družbenimi interesi v prostoru. Z ustreznostjo prostora so bila opredeljena tudi območja z nasprotujočimi se interesi dejavnosti oziroma sektorjev (Predpisi ..., 1986, str. 83).

Ocena primernosti in ranljivosti prostora ter sinteza analize ustreznosti sta predstavljali podlago za zasnovo namenske rabe prostora ter za opredelitev pogojev spreminjanja namenske rabe.

V navodilih o vodenju kataloga podatkov iz evidenc o naravnih lastnostih prostora in o vodenju evidence dejanske rabe prostora (Navodila ..., 1986) so bile določene evidence za različne vrste varovanj prostora glede na izključno, omejeno ali nadzorovano rabo po posameznih področjih: območja varovanja kmetijskih in gozdnih zemljišč, vodnih virov, naravne in kulturne dediščine, pridobivanja rudnin, prometne, energetske in komunalne infrastrukture ter sistem zvez, območja omejitev v ureditvenih območjih naselij ter območja s poškodbami in območja sanacij. V navodilih so bile določene tudi tiste naravne lastnosti prostora, ki se vodijo v »katalogu podatkov za geomorfološke, inženirsko-geološke, pedološke, hidrološke, klimatske in vegetacijske značilnosti ter značilnosti živalskega sveta« (Navodila ..., 1986, str. 117). In ne nazadnje so bila v navodilih opredeljena tudi merila in usmeritve za opredelitev posameznih vrst zemljišč: kmetijskih zemljišč, gozdov, pozidanih zemljišč, vodnih zemljišč, zemljišč pod infrastrukturnimi objekti, zemljišč za površinsko pridobivanje rudnin in nerodovitnih ter drugih zemljišč.

Kartografska opredelitev nekaterih prostorsko pomembnih razvojnih elementov družbenoekonomskega razvoja je bila v analizi razvojnih možnosti (Analiza razvojnih možnosti SR Slovenije ..., 1984) prikazana v obliki 32 tematskih kart, ki so se nanašale na:

- inventarizacijo stanja na kartah kot nosilkah informacij o naravnih danostih, primernosti ter opremljenosti in stopnji oskrbljenosti prostora s pomembnejšimi funkcijami;
- usklajene in navzkrižne interese med različnimi prostorsko pomembnimi funkcijami;
- konceptualne rešitve razmestitve naravnih zmogljivosti glede na razvojne potrebe družbe, izražene s funkcionalnimi omrežji.

Urejanje prostora s fizičnega vidika se je nanašalo torej na: izhodišča in cilje planiranja odprtega prostora; stanje in značilnosti dosedanjega razvoja uporabe tako imenovanega odprtega prostora; značilnosti predvidenega razvoja uporabe odprtega prostora; oceno predvidene proizvodnje posameznih dejavnosti; vrednotenje naravne primernosti prostora za razvoj posameznih dejavnosti (kmetijstvo, gozdarstvo, pridobivanje rudnin, oskrba z vodo, rekreacija, varstvo narave, varstvo kulturnih spomenikov, melioracijska območja); kartografsko soočenje ugotovljenih primernostnih in predlaganih varstvenih območij; možnosti sočasne rabe odprtega prostora in potencialne vplive posameznih rab na elemente okolja.

Temeljni namen strokovnih gradiv zasnove uporabe prostora oziroma urejanja prostora s fizičnega vidika je bil v opredeljevanju predvidenih dolgoročnih potreb po prostoru in vrednotenju naravne primernosti prostora za tiste dejavnosti, katerih razvoj je pomembneje odvisen od naravnih razmer ter varovanja naravnih virov. Lokacijska navezanost zemljišč na določene fizične značilnosti prostora govori o določeni stopnji prostorske nefleksibilnosti, prostorske togosti in prostorske nemobilnosti za posamezne dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer. Prostorska razporeditev omenjenih dejavnosti in območij varovanja je namreč v večji meri determinirana s prostorsko razporeditvijo naravnih značilnosti oziroma naravnih virov.

Podlaga za opredeljevanje primernosti prostora je bilo vrednotenje prostora z vidika naravnih razmer, torej na podlagi skupnih in enotnih strokovnih meril. Nekatero dejavnosti so namreč v večji meri lokacijsko (prostorsko) navezane na razporeditev določenih ugodnih naravnih razmer in pogojev. Primernost prostora na podlagi naravnih razmer je tako pomenila »oceno ali mero za bolj ali manj ugodno kombinacijo prostorskih (fizičnih) lokacijskih dejavnikov v posameznih prostorskih območjih« (Sinteza ..., 1977, str. 61). Opredeljevanje primernosti prostora je bilo namenjeno razmejevanju, omejevanju, izločanju in določanju posameznih, različno primernih zemljišč za posamezne dejavnosti. Členitev ozemlja na podlagi primernosti prostora pomeni vrednotenje naravne primernosti prostora za tiste dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer, torej tistih dejavnikov, ki so pomembni za izbiro in prostorsko razporeditev površin za posamezne dejavnosti, in sicer na podlagi naravne primernosti prostora. To je predstavljalo podlago za opredeljevanje velikosti, kakovosti in prostorske razporeditve primernostnih območij za posamezne dejavnosti ter njihovih prostorskih potreb in s tem tudi za načrtovanje in sprejemanje odločitev o bodoči (planski) namenski rabi prostora. Podatki o velikosti, kakovosti in prostorski razporeditvi primernostnih območij so hkrati predstavljali tudi enega izmed strokovnih argumentov za določanje možnih prioritet pri rabi prostora v postopku planiranja.

Že na ravni opredeljevanja primernosti prostora je bilo ugotovljeno, da so nekatera območja hkrati primerna za različne dejavnosti oziroma rabe. Tako se, na primer, sočasne rabe območij, primernih za kmetijstvo, gozdarstvo, dnevne kope pridelovalnih prostorov rudnin medsebojno več ali manj izključujejo. Ostale možne rabe pa so v določenih prostorskih razmerjih glede na svojo velikost, kakovost in medsebojno prostorsko razporeditev, kar pomeni, da so lahko med seboj v različnih »kompatibilnih ali konkurenčnih razmerjih« (Sinteza ..., 1977). Z namenom, da bi opredelili splošna možna medsebojna razmerja med različnimi možnimi rabami istih primernostnih območij za različne rabe, so bile medsebojno soočene posamezne rabe z namenom, da bi ugotovili, katere rabe se lahko oziroma se ne morejo prekrivati na enih in istih primernostnih območjih oziroma katere rabe bi lahko imele pri tem prednost.

Pri tem so bili določeni in upoštevani tudi možni potencialni vplivi posameznih rab na nekatere elemente naravnega okolja (tla, voda, zrak, flora, favna).

Preglednica 8.1: Možnosti sočasne rabe istih območij za različne dejavnosti.

MOŽNOSTI SOČASNE RABE ISTIH PROSTORSKIH OBMOČIJ ZA RAZLIČNE DEJAVNOSTI	KMETIJSTVO GOZDARSTVO			RUDARSTVO			REKREACIJA				VODNO GOSPODARSTVO				VARSTVO NARAVE				URBANIZACIJA IN INFRASTRUKTURA																																			
	njive	travniki	pašniki	gozd	podzemni kop	z udiranjem kop	podzemni kop brez udiranja	proge za alpsko smučanje	trase za tek	trase za turno smučanje	trase za tek in hojo	vode za plavanje	območje za planinstvo	colnarjenje	območje za planinstvo	najboljši v.p.	vodnega vira 1a	vodnega vira 1b	oži v.p.	širše v. območje vodnega vira	vpiljno v. obm. vodnega vira	NP, KP var. obm.	1. stopnje	2. stopnje	3. stopnje	NP, KP var. obm.	1. stopnje	2. stopnje	3. stopnje	NP, KP var. obm.	4. stopnje	gosta sklenjena zazidava	razpršena zakid.	industrialni objekti	energetski objekti	cestne za lokalni promet	ceste za transp. promet	dajlnovodi	plinovodi, naftovodi															
KMETIJSTVO GOZDARSTVO																																																						
RUDARSTVO																																																						
REKREACIJA																																																						
VODNO GOSPODARSTVO																																																						
VARSTVO NARAVE																																																						
POSELITEV																																																						
INDUSTRIJA																																																						
PROMET																																																						
INFRASTRUKTURA																																																						

ni prekrivanja
 prekrivanje ni možno
 prekrivanje je možno brez prednostnih zahtev ene uporabe, vendar odvisno od intenzivnosti uporabe
 prekrivanje je možno, pri čemer ima ena uporaba prednost
 prekrivanje je možno neodvisno od intenzivnosti uporabe

Vir: Sinteza strokovnih gradiv..., 1977.

Preglednica 8.2: Možni negativni vplivi posameznih rab na elemente naravnega okolja.

	KMETIJSTVO GOZDARSTVO				RUDARSTVO			VODNO GOSPODAR.		URBANIZACIJA IN INFRASTRUKTURA										REKREACIJA										
	njive	travniki	pašniki	gozdovi	površ. podzem. izkorišč. z rušenjem	površinsko izkorišč.	podzem. kop brez rušenja	podzemni kop	odvzem vode za oskrbo	odpadne vode	reguliac. vodotokov	termoelektrarna	jedrska elektrarna	in plinovodi	nečista kemikalna	težka	nečista lesna, papir, usnjarska, tekstilna	prehrambena	razpisena gradnja	prekinjena gradnja	gosta gradnja	cestni/gradnje	železniški promet	cestni promet	zračni promet	alpsko smučanje	kopanje, plavanje	rekreacija v zelenju	varstvo narave	
TLA	izguba površin																													
	sesedanje, ugrezanje tal																													
	izguba prsti																													
	slabšanje strukture plasti																													
VODA	kopičenje škodljivih snovi v prsti																													
	erozija, spiranje in razdejanje																													
	zniževanje gladine podzemne vode																													
	pomembnejše preprečevanje naravnega pronicanja																													
ZRAK	zviševanje gladine podzemne vode																													
	pospeš. površin. odtoka visokih in zmanjš. nizkih vod																													
	onesnaž. površin. voda z mineral. in organ. snovmi																													
	toplotno onesnaževanje voda																													
FLORA	onesnaženje zraka s trdimi snovmi																													
	onesnaževanje zraka s plinskimi primesmi																													
	pospeševanje zamegljenosti																													
	povečanje sevanja radioaktivnosti																													
FAUNA	povečanje hrupa - zvočne vibracije																													
	uničevanje drevesnega kompleksa in podrasti																													
	zmanjšanje rastlin. vrst ali spremem. njihove sestave																													
FAUNA	ogrožanje ali unič. regenerat. sposob. rastlin. združb																													
	zmanjš. živalskih vrst ali spremembe njihove sestave																													

LEGENDA ni vpliva povzročitelj prizadeti povzročitelj + prizadeti

Vir: Sinteza strokovnih gradiv..., 1977.

Soočanje možnih neskladij pri rabi primernostnih območij za različne dejavnosti je bilo v končni fazi zasnovano na podlagi ugotovljenega povpraševanja dejavnosti po prostoru, vrednotenja naravne primernosti prostora za dejavnosti in njihovih razvojnih teženj. Na podlagi ugotovitev vrednotenja naravne primernosti prostora, ugotovitev o možnostih za sočasno rabo prostora za različne dejavnosti oziroma funkcije ter o predvidenem povpraševanju po prostoru so bile opredeljene možne interesne razlike med posameznimi dejavnostmi oziroma funkcijami tako imenovanega odprtega prostora. Primernost prostora torej ni vnaprej določala prostorske razporeditve »namenske rabe« prostora za posamezne dejavnosti, saj je bila le-ta opredeljena v nadaljnjih planerskih postopkih.

Primernost prostora je podlaga za prostorsko razporeditev osnovnih funkcij in presojo možnih sprememb rabe prostora ter oblikovanje rešitev glede sočasne rabe prostora za različne dejavnosti oziroma za usklajevanje med različnimi uporabniki prostora. Prostorski vzorci primernostnih območij za posamezne dejavnosti so omogočili opredeljevanje možnosti za sočasno prepletanje in rabo prostora za te dejavnosti in s tem možnih konfliktov.

Primernost prostora je torej specifična naravna primernost za določeno dejavnost kot potencialna vrednost za prostorsko razporeditev dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer. Namenska raba primernostnih območij je seveda odvisna tudi od drugih dejavnikov, prometnega položaja in opremljenosti ter morebitnih negativnih vplivov človeka na okolje in prostor. Območja primernosti prostora se lahko spreminjajo zaradi same rabe zemljišč, onesnaževanja, opremljanja zemljišč z infrastrukturnimi objekti in napravami, opredeljevanja varstvenih območij itd. Njihova relativna lokacija se spreminja zaradi poteka infrastrukturnih omrežij. Njihova geografska razsežnost se spreminja zaradi razlik v obsegu, intenzivnosti in organizaciji človekovih dejavnosti. Karte primernosti prostora za posamezne dejavnosti so bile namenjene torej soočenju in usmerjanju ter načrtovanju njihovih potreb po zemljiščih ter sprejemanju njihovih razvojnih odločitev. Z vidika rabe prostora obstaja vrsta posameznih rab, med katerimi obstajajo zelo pogosto »konkurenčna« in s tem lahko tudi konfliktna razmerja, ki lahko pomembneje vplivajo na prostorsko organizacijo človekovih dejavnosti. Opredeljevanje omenjenih razmerij in možnih konfliktov je lahko podlaga za usklajevanje različnih prostorskih zahtev dejavnosti po velikosti in kakovosti zemljišč na državni, regionalni in lokalni ravni ter hkrati tudi na ravni tako imenovanega sektorskega planiranja.

Vrednotenje temeljnih fizičnih značilnosti je bilo zasnovano na podlagi skupnih strokovnih enotnih meril, kar je temeljnega pomena za usklajevanje interesov in zahtev po prostoru različnih dejavnosti. Metoda je namreč upoštevala elemente naravnih razmer in značilnosti, ki so pomembni za ugotavljanje primernosti za določeno rabo. Z metodo ugotavljanja naravne primernosti naj bi namreč pridobili objektivne informacije o različni stopnji naravne primernosti za posamezne dejavnosti. Vrednotenje prostora na podlagi primernostnih območij je bilo zasnovano na podlagi naravnih razmer in je predstavljalo strokovno izhodišče za oblikovanje zasnove uporabe prostora. Opredeljevanje primernostnih območij je bilo omejeno na analizo tistih naravnih razmer, ki so pomembne za načrtovanje rabe prostora v fizičnem smislu, ne pa družbenih in gospodarskih vidikov, pogojev in možnosti razvoja dejavnosti.

V tako imenovanih sektorskih študijah so bile opredeljene predvidene dolgoročne potrebe po prostoru (»idealne« ali variantne projekcije), različne stopnje naravne primernosti in pogoji za rabo prostora za tiste dejavnosti, katerih razvoj je večji meri lokacijsko navezan na prostorsko razporeditev naravnih značilnosti. Analize primernosti prostora so bile narejene za kmetijstvo, vodno gospodarstvo, rudarstvo, varstvo narave, rekreacijo in turizem ... (Analiza razvojnih možnosti SR Slovenije ..., 1984, str. 14). Na tej podlagi je bilo ozemlje Slovenije vrednoteno glede na različne stopnje naravne primernosti za možno rabo za vse omenjene dejavnosti. Opredeljevanje naravne primernosti je torej metoda za določitev primernosti prostora za posamezne dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer. Metoda je namenjena analizi obsega (velikosti), kakovosti in prostorske razporeditve primernostnih območij in s tem pridobivanju kakovostnih podatkov o tem, na kakšnih in katerih zemljiščih je smotno razvijati posamezne dejavnosti, kako kakovostna so ta zemljišča, kakšen je njihov obseg in kje se nahajajo. Gre torej za strokovne podatke, na podlagi katerih je možno načrtovati in sprejemati odločitve o »uskklajeni« rabi prostora.

Na podlagi ocen in bilančnih razmerij med razpoložljivim prostorom in njegovo primernostjo za posamezne dejavnosti ter potrebami po prostoru naj bi bila opredeljena medsebojna razmerja pri rabi prostora znotraj posameznih dejavnosti in med njimi.

Primernostna in varstvena območja so bila zasnovana na podlagi spoznanj o:

- stopnji odvisnosti posameznih dejavnosti od naravnih lokacijskih dejavnikov,
- opredeljevanju najpomembnejših lokacijskih dejavnikov in ustreznih meril,
- prilagoditvi izbranih meril razpoložljivi inventarizaciji prostora,
- določitvi posameznih kategorij primernosti oziroma varstvenih območij,
- opredeljevanju možne namenske rabe oziroma funkcij posameznih primernostnih območij ter možnih varstvenih režimov.

V postopku vrednotenja za posamezne dejavnosti je bila Slovenija razčlenjena na 54 različnih stopenj primernostnih in varstvenih območij ter območij z omejitvami za dejavnost (Sinteza ..., 1977, str. 62–63).

8.3 Primernost prostora za rekreacijo na prostem

Zasnova uporabe prostora s področja rekreacije je bila avtorski prispevek dr. M. Jeršiča (gl. tudi Jeršič, 1975; Jeršič, Debelak, 1976). Strokovne študije z drugih področij dejavnosti, gozdarstva, vodnega gospodarstva, kmetijstva, rudarstva in varstva naravne in kulturne dediščine so pripravili na podlagi enotnega metodološkega pristopa, v sodelovanju z M. Jeršičem, strokovnjaki s teh področij. V nadaljevanju podrobneje razčlenjujemo analizo naravne primernosti za rekreacijo, ki predstavlja prvi celovit poskus vrednotenja naravnih razmer za različne oblike rekreacije na prostem na podlagi koncepta primernosti kot temeljnega prostorskega merila.

Namen analize naravne primernosti prostora za rekreacijo na prostem je bil:

- izdelati metodo za določitev primernosti prostora za rekreativne aktivnosti na prostem,
- podati osnovni pregled primernostnih območij za pomembnejše rekreativne aktivnosti (prostorsko dimenzionirati območja primernosti);
- vrednotiti možna območja po stopnjah primernosti (Sinteza ..., 1977, str. 63).

Pri primernostnih območjih za rekreacijo sta bila upoštevana dva vidika, in sicer potrebe ljudi oziroma družbe po rekreaciji ter gospodarski učinki in s tem povezano reševanje strukturnih problemov razvoja turistične dejavnosti. Zato je bilo gradivo usmerjeno predvsem v opredeljevanje sedanjih in bodočih rekreacijskih navad oziroma potreb po prostoru za rekreacijo na prostem (Zasnova uporabe prostora. Rekreacija, 1976). V ospredju analize so bila vprašanja rekreativnih navad, ki so odvisne od naravnih ali antropogeniziranih prostorskih razmer.

Opredelitev površin za rekreacijo pa se je nanašala na analizo dejavnikov, ki so pomembni za izbiro, prostorski obseg, prostorsko razporeditev in opremljanje rekreacijskih površin, in sicer na podlagi primernosti prostora za rekreacijo na prostem.

Primernost prostora za rekreacijo je predstavljala specifično primernost za določeno rekreativno aktivnost ali skupino aktivnosti, estetsko privlačnost oziroma atraktivnost (lepota, prirodnost, raznolikost) ter primernost klimatskih elementov kot potencialnih vrednosti, saj je privlačna moč območij odvisna tudi še od drugih dejavnikov, na primer, prometnega položaja in opremljenosti z infrastrukturo ter možnih negativnih vplivov teh dejavnosti na okolje (Zasnova uporabe prostora. Rekreacija, 1976).

Raba prostora za rekreacijo je bila v številnih območjih le dodatna raba, saj je od razvoja primarnih uporabnikov in njihovih sprememb soodvisna tudi rekreacijska vrednost oziroma primernost prostora (na primer, od gozdarstva, kmetijstva).

Z metodološkega vidika je bila primernost prostora določena glede na temeljno navezanost rekreacijskih aktivnosti na naravne značilnosti prostora. Zato je bilo vrednotenje opredeljeno za rekreacijo v zelenju, zimsko rekreacijo (smučanje – alpske discipline, tek in hoja na smučeh, turno smučanje in drsanje) in vodno rekreacijo (plavanje v tekočih in mirnih vodah, plavanje v termalnih, termomineralnih in mineralnih vodah, veslanje na mirnih in na divjih rečnih vodah, jadrnanje in motonavtika z vodnim smučanjem). Opredeljevanje primernosti na vseh treh področjih ni »omogočalo hkratnega medsebojnega vrednotenja primernosti za vse posamezne rekreativne aktivnosti«, zato je bilo vrednotenje opravljeno ločeno za vse tri skupine rekreacijskih dejavnosti. Za vsako od teh dejavnosti so bila določena merila za vrednotenje.

Pri rekreaciji v zelenju so se merila nanašala na tako imenovane »skupne kriterije vrednotenja«: pohodnost, razgibanost – privlačnost zemljišča glede na razgibanost reliefa (reliefna dinamika), elementarnost – privlačnost zemljišča glede na stopnjo gozdnatosti in vegetacijske prvobitnosti, voda – privlačnost zemljišča glede na prisotnost vode, elementarnost, specifična atraktivnost (Zasnova uporabe prostora SR Slovenije. Rekreacija, 1976).

Pri zimski rekreaciji so se skupna merila vrednotenja nanašala na klimatske in reliefno-zemljiške razmere. Glede na to, da imajo različne aktivnosti s področja zimske rekreacije svoje specifične potrebe in zahteve, so bila tudi za te posamezne aktivnosti določena merila za vrednotenje naravne primernosti. Tako je bila za smučanje (alpske discipline) upoštevana zadostna debelina snežne odeje (15 cm na travni in 50 cm na kamniti podlagi) ter trajanje zadostne debeline snežne odeje. Na tej podlagi so bila opredeljena območja z različno primernostjo snežnih razmer za smučanje v Sloveniji (območja s popolno, pretežno, delno in nezanesljivo primernostjo), in sicer z vidika trajanja primerne snežne odeje. S področja ugodnih reliefnih zemljiških razmer pa so bili upoštevani primerni nagibi terena, primerna ekspozicija, prostorski obseg in primerne višinske razlike (Zasnova uporabe prostora. Rekreacija, 1976).

Slika 8.1: Rekreacija na vodi je med najbolj priljubljenimi in množičnimi načini preživljanja prostega časa. (foto: B. Lampič)

Vrednotenje vodne rekreacije je obravnavano ločeno za posamezne rekreacijske dejavnosti, vezane na vodno okolje. Pri plavanju (kopenju) v tekočih (rečnih) in mirnih vodah (jezerih, morju) je bila primernost opredeljena na podlagi primerne temperature in trajanja te temperature, čistosti vode, primerne globine vode, primerne mirnosti tekočih voda in primerne kakovosti obrežij. Za razliko od te oblike rekreacije so bila merila za opredeljevanje primernostnih območij za kopenje v termalnih, termomineralnih in mineralnih vodah zasnovana na podlagi količine in temperature vode ter zdravilne vrednosti termomineralnih in mineralnih vrečev. Pri veslanju na mirnih vodah so bile upoštewane primerna velikost vodne površine, primerna globina vode, primerna velikost vodnega toka ter primerna čistost vode, pri veslanju na divjih (rečnih) vodah pa primerna količina vode v poletnih mesecih, primeren strmec, ovire v strugi in primerna čistost vode. Za jadranje sta

bili osnovni merili primerna velikost vodne površine in primerna vetrovnost, kot dopolnilno merilo pa še atraktivnost krajinskega okolja, pri motonavtiki z vodnim smučanjem pa primerna velikost vodne površine ter »dopustnost« te oblike rekreacije glede na možne negativne vplive (hrup, poškodbe obrežja, onesnaževanje, nevarnost za kopalce) (Zasnova uporabe prostora. Rekreacija, 1976).

Na podlagi omenjenih meril so bila določena območja različne stopnje primerčnosti za rekreacijo v zelenju, zimsko in vodno rekreacijo ter izdelane tematske karte, ki nudijo celovit vpogled v členitev oziroma »regionalizacijo« prostora na podlagi tistih naravnih razmer in pogojev, od katerih so v večji meri odvisne različne oblike rekreacijskih dejavnosti na prostem.

Koncept primerčnosti, ki ga je zasnoval dr. Matjaž Jeršič s sodelavci v Zasnovi uporabe prostora, se nanaša na prostorsko razsežnost oziroma skupno prostorsko merilo, ki je pogoj vsem človekovim dejavnostim, posebno pa tistim, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer. S tega vidika je opredeljevanje primernostnih območij eno izmed možnih meril za opredeljevanje rabe prostora in zemljišč tudi v kontekstu in konceptu trajnostnega razvoja, tako z vidika racionalne in usklajene rabe virov kot z vidika razvojnih potencialov posameznih območij in razvoja posameznih dejavnosti.

Viri in literatura

- Analiza razvojnih možnosti SR Slovenije v obdobju 1986–1995/2000. 1984. Priloga Poročevalca, X, Priloga I. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.
- Černe, A. 2005. Strokovne analize v prostorskem planiranju. Dela, 23, str. 115–161.
- Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000. 1986. Uradni list SR Slovenije, 99 str.
- Družbenoekonomska izhodišča za gospodarjenje s prostorom in varstvo okolja. 1972. Uradni list SRS, 34/72.
- Izhodišča, poglavni smotri in smernice za urejanje prostora. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. 1972. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje, 115 str.
- Jeršič, M., 1975. Pomen prostora za razvoj rekreacije. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.
- Jeršič, M., Debelak, M., 1976. Zasnova uporabe prostora. Rekreacija. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, 80 str.
- Kokole, V., 1968. Funkcije naselij in omrežje centralnih krajev v Sloveniji. Ljubljana, Biro za regionalno prostorsko planiranje, 38 str.
- Naprudnik, M., 2004. Regionalno prostorsko planiranje v Sloveniji – 1. del. Urbani izziv, 15, 2, str. 76–80.
- Navodila o vodenju kataloga podatkov iz evidenc o naravnih lastnostih prostora in o vodenju evidence dejanske rabe prostora. 1986. Uradni list SRS, 19/86.
- Poglavni smotri in smernice za urejanje prostora. 1974. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje, 23 str.

- Predlog organizacije regionalnega planiranja v Sloveniji. 1965. Ljubljana, Republiški sekretariat za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve, 18 str.
- Predpisi o urejanju prostora s pojasnili. 1986. Ljubljana, Uradni list SR Slovenije, 127 str.
- Resolucija o dolgoročnem razvoju Slovenije. 1972. Uradni list SR Slovenije, 13/72.
- Sinteza (Povzetki) strokovnih gradiv, ki zadevajo prostorski plan SR Slovenije. Delovno gradivo za javno razpravo. 1977. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.
- Stanje v prostoru in razvojne težnje. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. 1970. Ljubljana, Biro za regionalno prostorsko planiranje, 112 str.
- Vrišer, I., 1969. Mala mesta v SR Sloveniji. Problemi njihovega obstoja in nadaljnega razvoja. Raziskovalno poročilo. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze, 169 str.
- Zasnova uporabe prostora. Kmetijstvo. 1975. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/1. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje.
- Zasnova uporabe prostora. Gozdarstvo. Vrednotenje gozdnega prostora po varovalnem in lesno-proizvodnem pomenu na osnovi naravnih razmer. 1975. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/2. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.
- Zasnova uporabe prostora. Rekreacija. 1976. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/6. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.
- Zasnova uporabe prostora. Rudarstvo. 1976. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/3. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.
- Zasnova uporabe prostora. Varstvo kulturnih spomenikov. 1976. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/5a. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.
- Zasnova uporabe prostora. Varstvo narave. 1975. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/5. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.
- Zasnova uporabe prostora. Vodno gospodarstvo. 1976. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/4. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.
- Zasnova urbanizacije. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. Zasnova regionalnega prostorskega razvoja. Gradivo za javno razpravo. 1974. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje.